

6. *Pohoryelova, T. V.* (2019). «Statistical aspects of agribusiness monitoring of Ukraine». *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*. no. 1 (69). pp. 58-67.
7. *Chernets'ka, O. V.* (2014). «Monitoring of financial results of agrarian enterprises». *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu*. Issue. 9-1. part. 3. pp. 115-118.
8. *Chulipa, I. D.* «Monitoring of economic indicators of enterprise activity». Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/3157>.

Abstract.

Havrylko I. M. Organizational principles of subsystems formation of monitoring and control in the management system of agricultural enterprises.

Introduction. Existing economic conditions require companies to use tools to identify reserves of efficiency in the management system. The development of agricultural business entities is largely influenced by the information factor. The analysis of information resources should be aimed at taking into account past events and forecasting prospects.

The purpose of the research is to develop the organizational basis for the subsystems formation of monitoring and control in the management system of agricultural businesses.

Results. The importance of monitoring as a research method in the activity of an agricultural enterprise is substantiated. The role of monitoring in the management system of agribusiness entities is defined. The necessity of using a systematic approach to ensure the effectiveness of monitoring the enterprise activities is proved. The system of process-structured management is characterized. The essence of the stages of the management system formation in the context of management functions is revealed. The need to avoid the duplication problem of information collection and analysis functions in the agricultural enterprise activities is emphasized. A formal approach to strategic planning has been established. The requirements to be met by information in the market environment are outlined. The expediency of using the system of balanced indicators is substantiated for the formation of the information base of control. The main task of the adaptive control system is determined. The introduction of a forecasting model in the process of strategic planning is proposed. The phases of strategic planning are characterized. The economic effect of using the forecasting model is determined. It is proved that the implementation of the development strategy is possible due to changes in all subsystems of the agricultural enterprise.

Conclusions. Approaches to the introduction of elements in the management system of an agricultural enterprise are considered and it is established that the most appropriate is the instrumental concept. The integration of monitoring and control tools means the development and implementation of a certain organizational mechanism. This mechanism will promote the effective use of the potential of the agricultural enterprise. Management decisions in the management system of an agricultural enterprise will be based on relevant information.

Key words: monitoring, control, agricultural enterprise, organizational principles, management, strategic planning.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2019 р.

Бібліографічний опис статті:

Гаврилко І. М. Організаційні засади формування підсистем моніторингу та контролю в системі менеджменту аграрних підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 1. С. 17-22.

Havrylko I. M. Organizational principles of subsystems formation of monitoring and control in the management system of agricultural enterprises. Actual problems of innovative economy. 2020. No. 1, pp. 17-22.

УДК 338.242.2; JEL classification: F15; Q13
DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2020-1-4>

**НАГАЄВА Галина Олександрівна, старший викладач кафедри фінансів,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва**

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ
АКТИВІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Нагаєва Г. О. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів у сільському господарстві.

Вступ. Загальна економічна ефективність підприємства залежить від ефективності використання оборотних активів. Негативний вплив фінансової кризи змушує сільськогосподарські підприємства постійно удосконалювати процес управління оборотними активами.

Метою наукового дослідження є розвиток напрямків підвищення ефективності використання оборотних активів у діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати. Визначено основні завдання для забезпечення ефективного використання оборотних активів у діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено наслідки зміни швидкості обігу оборотних активів. Наведено напрямки підвищення ефективності формування та використання оборотних активів. Охарактеризовано способи прискорення оборотних активів за стадіями їх кругообігу. Визначено дії, направлені на збільшення

рівня ефективності використання оборотних активів. Наведено заходи, що впливають на підвищення рентабельності оборотних активів. Охарактеризовано та систематизовано фактори впливу на ефективне використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств. Наголошено на необхідності виявлення відхилень за видами оборотних активів і розроблення заходів їх оптимізації. Визначено резерви прискорення оборотності оборотних активів з урахуванням стадії їх кругообігу у розрізі об'єкту впливу та одержуваного результату. Доведено наявність дефіциту оборотних активів у діяльності підприємства сільськогосподарської галузі. Наголошено на необхідності впровадження в сільському господарстві фінансової політики, направленої на оптимальне формування та використання оборотних активів. Обґрунтовано роль механізму ефективного використання оборотних активів у підтриманні рівня фінансової стійкості та платоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Використання оборотних активів залежить від впливу значної кількості факторів. Одним із ключових факторів є робота бухгалтерської служби на підприємстві. Належна організація формування та використання оборотних активів у процесі діяльності залежить від інформаційного забезпечення.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, оборотні активи, механізм ефективного використання оборотних активів, фінансова стійкість, ефективність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стан і рівень ефективності функціонування оборотних активів є однією з основних умов фінансово успішної діяльності підприємства. Будь-яке загострення фінансової кризи безпосередньо потребує інших умов розробки політики управління оборотними активами і, одночасно, актуалізує проблематику визначення напрямків вибору стратегії їх фінансування. Падіння рівня фінансово-платіжної дисципліни, коливання темпів інфляції, скорочення до критично малих обсягів оборотних активів і інші негативні наслідки фінансової кризи змушують підприємства змінювати свою фінансову політику стосовно оборотних активів, шукати нові джерела їх фінансування, вирішувати проблеми ефективності їх використання. Підвищення ефективності використання оборотних активів – один із найважливіших чинників покращання загальної економічної ефективності виробництва й фінансової стійкості підприємств в сучасних умовах. Проблема формування та ефективного використання оборотних активів підприємства була і залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і методичним аспектам управління оборотними активами в діяльності суб'єктів господарювання присвячені роботи таких науковців як: Бондаренко О. С. [1], Волошина В. В. [2], Дем'яненко М. Я. [3], Коваленко О. В. [4], Окселек Н. О. [5], Онисько С. М., Рубай О. В. [6], Пельтек Л. В., Писаренко С. М. [7], Постійко Ю. А. [8] та ін. Проте з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва й сучасного стану формування оборотних активів існує низка дискусійних питань, що потребують доопрацювання, а саме: відсутній єдиний підхід до управління формуванням оборотних активів підприємств, який дозволяв би встановити величину оборотних активів і їх

елементів з урахуванням поставлених цілей; не враховані особливості операційної діяльності та критерії формування оборотних активів підприємств. Тому дослідження системи формування й використання оборотних активів як важливого чинника підвищення ефективності функціонування підприємств набуває нагальності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування напрямів збільшення рівня ефективності використання оборотних активів підприємств, які займаються сільськогосподарською діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Підвищення ефективності формування й використання оборотних активів підприємства повинно, в першу чергу, забезпечити пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності й ефективністю діяльності. Це зводиться до вирішення двох важливих завдань: забезпечення платоспроможності підприємства за прийняттого обсягу, структури та рентабельності активів.

Одним з ключових факторів підвищення ефективності виробництва є прискорення обігу коштів. На жаль, кризові явища у розвитку української економіки спричинили істотні негативні зміни як у тривалості обігу коштів більшості підприємств, так і у його структурі. А, як відомо, прискорення оборотності приводить до вивільнення ресурсів з обороту, а уповільнення – до залучення додаткових коштів. Тобто кожне підприємство повинно намагатися прискорити оборотність оборотних активів задля досягнення абсолютного та відносного вивільнення коштів.

Підвищення ефективності формування й використання оборотних активів на підприємствах в сучасних умовах має досягатися такими шляхами: на стадії створення виробничих запасів необхідно впроваджувати економічно обґрунтовані та доцільні норми запасів матеріалів; наближувати постачаль-

ників сировини й матеріалів до споживачів; широке використання прямих тривалих зв'язків; розширювати складську систему матеріально-технічного забезпечення, використання сучасного обладнання, новітніх технологій.

Обґрунтовуючи напрямки підвищення ефективності формування та використання оборотних активів на діючих підприємствах слід додати, що проблеми збуту виробленої продукції і взаємні неплатежі призводять до уповільнення обороту. Оскільки у сільському господарстві кошти обертаються навіть довше року, то кожне підприємство повинне здійснювати заходи щодо прискорення оборотності шляхом збільшення частки активів з високою оборотністю й зменшення частки активів, що обертаються повільно.

Прискорення оборотності може відбуватися на всіх стадіях кругообігу:

на стадії формування запасів – за рахунок визначення зайвих запасів і їх ліквідації, оптимального вибору постачальників і поліпшення організації постачання;

на стадії виробництва – за рахунок впровадження нових технологій і підвищення ефективності праці, що сприятиме скороченню виробничого циклу без зниження якості продукції, яку виробляють;

на стадії незавершеного виробництва – шляхом використання прогресивної техніки; удосконалення форм організації виробництва, вживання дешевших матеріалів, удосконалення системи економічного стимулювання економічного використання сировинних ресурсів;

на стадії обігу: наближення споживачів продукції до її виробників; удосконалення системи розрахунків; збільшення обсягу реалізованої продукції внаслідок виконання замовлень по прямим зв'язках, відвантаження у відповідності з укладеними договорами.

Щоб підвищити ефективність формування й використання оборотних активів потрібно: повністю та ритмічно виконувати плани господарської діяльності; прискорювати оборот грошових коштів за рахунок поліпшення інкасації виручки й претензійної роботи; звести до мінімуму запаси; скорочувати підзвітні суми та витрати майбутніх періодів; не допускати значних розмірів дебіторської заборгованості.

Для забезпечення підвищення рентабельності оборотних активів необхідно забезпечити своєчасне використання тимчасово вільних залишків грошових коштів для ефективного портфеля поточних фінансових

інвестицій, що можуть принести підприємству прямий дохід.

Таким чином, ефективність використання оборотних активів на підприємстві залежить, перш за все, від умінь управляти ними, підвищувати рівень комерційної і фінансової роботи. Практичне впровадження запропонованих заходів по підвищенню ефективності формування й використання оборотних активів дозволить максимально ефективно використовувати власні ресурси для забезпечення стабільної фінансової діяльності.

На ефективне використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств впливає багато факторів, нерідко у протилежних напрямках:

за широтою впливу і ступенем керованості: загальноекономічні фактори, економіко-організаційні фактори, фактори, пов'язані з технічним прогресом;

за впливом на величину оборотних активів: фактори, що збільшують розмір оборотних активів, фактори, що зменшують розмір оборотних активів;

залежно від діяльності підприємства: об'єктивні фактори, суб'єктивні фактори.

За широтою впливу і ступенем управління фактори можна об'єднати у три групи: загальноекономічні, організаційні та пов'язані з технічним прогресом.

До загальноекономічних факторів належать:

зміна величини товарообігу і його структури;

розміщення продуктивних сил; динаміка продуктивності суспільної праці, зайнятої у сфері товарообігу йу галузях, що її обслуговують;

розвиток господарського розрахунку.

До економіко-організаційних факторів відносять: зміну розмірів підприємств і їх спеціалізації; впровадження нових способів реалізації продукції тощо.

До факторів, пов'язаних із технічним прогресом, належать:

зміна технології і техніки, що застосовується в галузях, які обслуговують аграрний сектор (транспорт, зв'язок, комунальне господарство);

автоматизація виробничих процесів.

На ефективність використання оборотних активів і прискорення їх оборотності впливають як фактори, що збільшують їх розмір, так і ті, що їх зменшують.

Факторами, які підвищують величину оборотних активів, є:

**Інноваційні технології інтеграційної та комерційної взаємодії
суб'єктів аграрного ринку**

- 1) розширення мережі каналів реалізації;
- 2) зміна структури товарообігу в бік збільшення питомої ваги продукції, яка має нижчу швидкість обігу.

Зниженню величини оборотних активів сприяють:

- 1) економія матеріальних і фінансових ресурсів;
- 2) широке впровадження принципів господарського розрахунку в діяльність аграрних підприємств.

Фактори, які визначають величину оборотних активів, можуть бути об'єктивними (такими, що не залежать від діяльності даного підприємства) і суб'єктивними. До суб'єктивних факторів можна, наприклад, віднести: раціональне використання оборотних активів; виконання плану виробництва й реалізації продукції; дотримання кредитної і фінансової дисципліни.

На різногалузевих підприємствах резерви й шляхи прискорення обігу оборотних коштів в узагальненому вигляді залежать від двох факторів: обсягу виробництва і реалізації та розміру оборотних активів. Для прискорення оборотності необхідно:

звести до мінімуму запаси господарських матеріалів, малоцінних і швидкозношуваних предметів, інвентарю, спеціального одягу на складі, скоротити підзвітні суми, відатки майбутніх періодів;

удосконалювати організацію постачання продукції на реалізацію та запроваджувати прогресивні форми і методи продажу;

нормалізувати розміщення оборотних активів;

повністю й ритмічно виконувати плани господарської діяльності;

удосконалювати розрахунки з постачальниками й покупцями;

поліпшувати претензійну роботу;

прискорювати обіг коштів за рахунок поліпшення інкасації виручки, жорсткого лімітування залишків коштів у касах підприємств, у дорозі, на рахунках у банку;

не допускати дебіторської заборгованості.

Особлива увага має бути приділена вивченню причин виявлених відхилень за окремими видами оборотних активів і розробці заходів їх оптимізації.

Основні резерви прискорення оборотності оборотних активів з урахуванням особливостей кожної стадії кругообігу наведені в табл. 1.

Як видно з табл. 1, підвищення ефективності оборотних активів може бути досягнуто в результаті впливу на вироблену продукцію, систему планування і організацію виробництва, що досягається постійним моніторингом за нормативами й динамікою фактичних питомих витрат і оборотності оборотних коштів.

Таблиця 1.

Резерви прискорення оборотності оборотних активів з урахуванням стадії їх кругообігу

Резерви	Об'єкт впливу	Одержуваний результат
Зменшення матеріаломісткості продукції, що виробляється	Вироблена продукція	Зменшення потреби в матеріалах, сировині, комплектуючих виробках; скорочення частки оборотних коштів у виробничих запасах
Скорочення тривалості виробничого циклу виготовлення продукції	Вироблена продукція і техніко-організаційний рівень виробництва	Скорочення частки оборотних коштів у незавершеному виробництві
Удосконалення системи планування й формування оборотних активів	Техніко-організаційний рівень виробництва	Підвищення точності розрахунку нормативів оборотних коштів і посилення контролю за їх дотриманням
Удосконалення системи матеріально-технічного постачання	Техніко-організаційний рівень виробництва	Скорочення перебування оборотних активів у виробничих запасах
Автоматизація й механізація важко-розвантажувальних і складських робіт	Техніко-організаційний рівень виробництва	Скорочення оборотних активів у виробничих запасах і готовій продукції на складі
Удосконалення системи збуту продукції	Система маркетингу	Скорочення нормативу оборотних коштів у готовій продукції
Впровадження оптимальних методів у витрачання матеріалів	Організація і технологія виробництва	Зменшення потреби в матеріалах і сировині

Зменшення залишків товарно-матеріальних цінностей на складах містить величезні резерви. Наприклад, у Японії запаси на вході й виході не перевищують 5% використуваних ресурсів і вироблених товарів і

продукції. У наших господарствах вони лежать мертвим капіталом, відволікаючи й так незначні наявні оборотні активи. Саме в такому стані запаси «тягнуть з кармана підприємства». Варто вчитися працювати «з коліс»,

маючи мінімальні запаси у відповідності з нормами й нормативами оборотних коштів.

Сільськогосподарські підприємства відчують нестачу власних оборотних коштів, а їх приріст фінансують в основному за рахунок власних джерел. У зв'язку з цим доцільно використовувати раціональне співвідношення між власним оборотним капіталом і позиковими ресурсами, спрямованими на поповнення оборотних коштів, яке має надзвичайно важливе значення для менеджера, оскільки дозволяє кількісно оцінити склад оборотних активів і в якій пропорції можливо й доцільно мобілізувати його для підвищення ефективності роботи.

В сучасних умовах інноваційного розвитку сільського господарства України агропромислові формування зацікавлені у ритмічному й стабільному функціонуванні. Для досягнення високих соціально-економічних результатів, сільськогосподарським підприємствам потрібна чітко побудована, обґрунтована й прогнозована фінансова політика, побудована на механізмі ефективного використання оборотних активів. Важливою складовою цієї політики був і залишається механізм управління, оскільки ефективне формування й регулювання обсягу та структури оборотних активів сприяє підтриманню оптимального рівня ліквідності, забезпечує

оперативність виробничого і фінансового циклів діяльності, а відтак – високу платоспроможність і фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств.

Висновки. На стан функціонування оборотних активів і ефективність їх використання суттєво впливають як фактори, що мають безпосереднє відношення до оборотних активів, так і ті, які прямо з ними не пов'язані. Це стосується передусім організації системи розрахунків і якості роботи фінансової (бухгалтерської, економічної) служби на підприємстві, яка покликана організувати належне формування й використання оборотних засобів. Основними з них є такі: збільшення обсягів дебіторської і кредиторської заборгованості; зменшення обсягів реалізації продукції; нестача власних джерел фінансування оборотних активів; неналежний контроль стану розрахунків.

Враховуючи особливості розвитку підприємств аграрного сектора необхідно розробити стратегію фінансування оборотних активів, практична реалізація якої сприятиме ефективному розвитку сільськогосподарських організацій в майбутньому і дозволить обґрунтувати рекомендації по досягненню оптимального рівня фінансової стійкості, спрогнозувати альтернативні сценарії розвитку.

Література.

1. **Бондаренко О. С.** Методологічні основи управління оборотними активами підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №4. С. 40-44.
2. **Волошина В. В.** Теоретико-методичні передумови гармонізації контролю оборотних активів підприємства. *Економічні науки*. 2015. Вип. 12(1). С. 61-66.
3. **Дем'яненко М. Я.** Ефективність оборотних засобів у сільському господарстві: теорія, методологія, практика. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 44.
4. **Коваленко О. В.** Теоретичні аспекти процесу управління оборотними активами будівельних підприємств. *Держава та регіони*. 2015. № 2. С. 43-48.
5. **Окселенко Н. О.** Оборотні активи сільськогосподарських підприємств: теоретичні засади та практичні аспекти. *Агрорітм*. 2013. № 24. С. 74-79.
6. **Онисько С. М., Рубай О. В.** Формування оборотних засобів і джерел їх фінансування сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 33-36
7. **Пельтек Л. В., Писаренко С. М.** Методологічні аспекти формування системи управління оборотними активами підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1(5). С. 43-49.
8. **Постійко Ю. А.** Формування оптимального розміщення оборотних активів суб'єктів господарювання. *Фінанси України*. 2014. №7. С. 85-90.

References.

1. **Bondarenko, O. S.** (2018). Metodolohichni osnovy upravlinnya oborotnymy aktyvamy pidpryyemstv. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. no. 4. pp. 40-44.
2. **Voloshyna, V. V.** (2015). Teoretyko-metodychni peredumovy harmonizatsiyi kontrolyu oborotnykh aktyviv pidpryyemstva. *Ekonomichni nauky*. Issue. 12(1). pp. 61-66.
3. **Dem"yanenko, M. Ya.** (2013). Efektyvnist' oborotnykh zasobiv u sil'skomu hospodarstvi: teoriya, metodolohiya, praktyka. *Ekonomika APK*. no. 5. pp. 44.
4. **Kovalenko, O. V.** (2015). Teoretychni aspekty protsesu upravlinnya oborotnymy aktyvamy budivel'nykh pidpryyemstv. *Derzhava ta rehiony*. no. 2. pp. 43-48.

5. *Okselenko, N. O.* (2013). *Oborotni aktyvy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv: teoretychni zasady ta praktychni aspekty.* *Ahrosovit.* no. 24. pp. 74-79.
6. *Onys'ko, S. M., Rubay, O. V.* (2012). *Formuvannya oborotnykh zasobiv i dzherel yikh finansuvannya sil's'kohospodars'kymy pidpryyemstvamy.* *Ekonomika APK.* no. 9. pp. 33-36
7. *Pel'tek, L. V., Pysarenko, S. M.* (2013). *Metodolohichni aspekty formuvannya systemy upravlinnya oborotnymy aktyvamy pidpryyemstva.* *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu.* no. 1(5). pp. 43-49.
8. *Postiyko, Yu. A.* (2014). *Formuvannya optymal'noho rozmishchennya oborotnykh aktyviv sub'yektiv hospodaryuvannya.* *Finansy Ukrainy.* no. 7. pp. 85-90.

Abstract.

Nahaieva H. O. Ways to improve the efficiency of current assets in agriculture.

Introduction. *The overall economic efficiency of the enterprise depends on the efficiency of current assets. The negative impact of the financial crisis is forcing agricultural enterprises to constantly improve the process of current assets management.*

The purpose of the research is to develop ways to improve the efficiency of current assets in the activities of agricultural enterprises.

Results. *The main tasks for ensuring the efficient use of current assets in the activities of agricultural enterprises are identified. The change consequences in the turnover rate of current assets have been established. The directions of efficiency increase of formation and use of current assets are resulted. Methods of accelerating current assets by stages of their cycle are described. Actions aimed at increasing the efficiency level in the use of current assets are identified. The measures influencing the increase of current assets profitability are given. Factors influencing the effective use of current assets of agricultural enterprises are characterized and systematized. Emphasis is placed on the need to identify deviations by type of current assets and develop measures to optimize them. Reserves for accelerating the turnover of current assets are determined, taking into account the stage of their cycle in terms of the object of influence and the result obtained. The existence of a deficit of current assets in the enterprise activity of agricultural branch is proved. Emphasis is placed on the need to implement a financial policy in agriculture aimed at the optimal formation and use of current assets. The mechanism role of effective use of current assets in maintaining the level of financial stability and solvency of agricultural enterprises is substantiated.*

Conclusions. *The use of current assets depends on the influence of a significant number of factors. One of the key factors is the work of the accounting department at the enterprise. Proper organization of the formation and use of current assets in the activity process depends on information support.*

Key words: *agricultural enterprise, current assets, mechanism of effective use of current assets, financial stability, efficiency.*

Стаття надійшла до редакції 08.12.2019 р.

Бібліографічний опис статті:

Нагаєва Г. О. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів у сільському господарстві. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 1. С. 22-27.

Nahaieva H. O. Ways to improve the efficiency of current assets in agriculture. Actual problems of innovative economy. 2020. No. 1, pp. 22-27.

УДК 331.101; JEL classification: Q13

DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2020-1-5>

*РЕЗНИК Надія Петрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0001-9588-5929*

СИЗА Наталія, здобувач вищої освіти кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського, Національний університет біоресурсів і природокористування України

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ
МЕНЕДЖМЕНТУ НА АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

Резнік Н. П., Сиза Н. Теоретичні основи формування інтегрованої системи менеджменту на агропромислових підприємствах.

Вступ. *Нині одним з основних завдань економічної політики будь-якої країни є всебічне підвищення технічного рівня та якості продукції. Глобалізація і загальна конкуренція покликали до життя нову модель управління бізнесом, зорієнтовану на споживача. Визначальними факторами стають принципи і методи системи управління якістю, що дозволяють країнам конкурувати між собою у багатьох галузях.*